

CEES HAMELINK

Duurzame vrede: een utopie

Media langs de escalatiemeetlat

Media berichten over grote maatschappelijke conflicten over levensbeschouwing, moraliteit of godsdienst. Spelen zij een rol in de escalatie van deze conflicten? Is het mogelijk een instrument te ontwikkelen met als doel het voorkomen van het escaleren van conflicten?

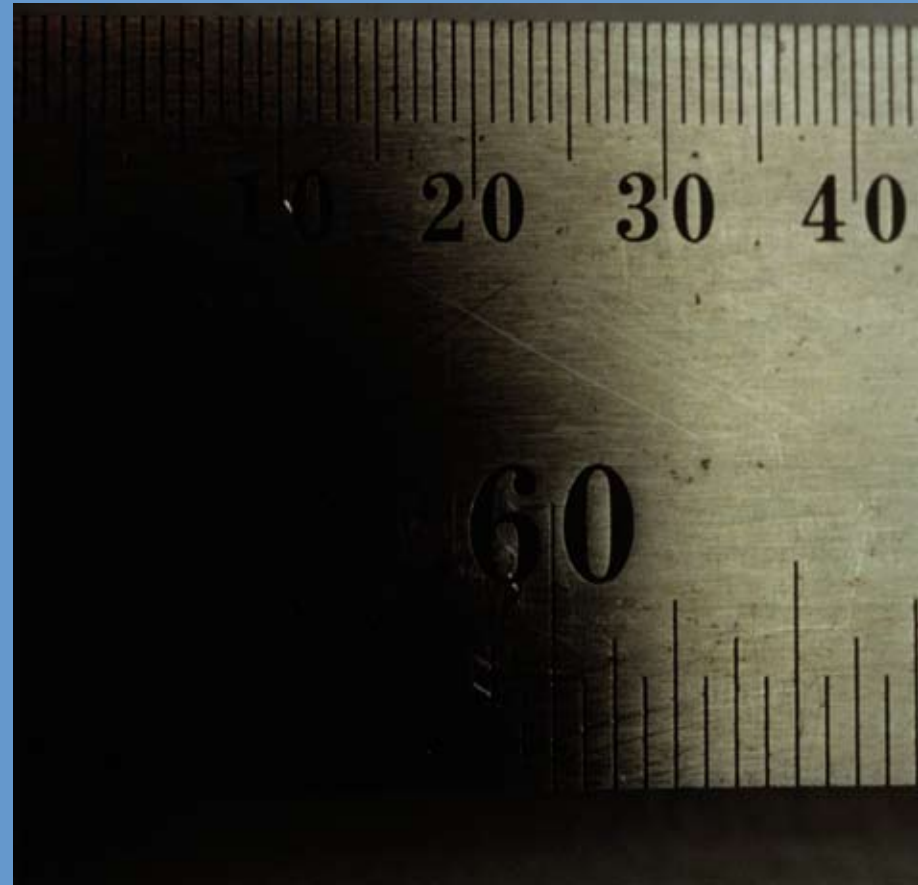

Foto Fabrice Picard/Agence Vu/HH

Over het thema 'Haat: obstakel voor een duurzame vrede' ben je snel uitgepraat, want als mensen elkaar diep haten is de kans op langdurig vreedzaam samenleven vrij gering. Toch is er ook een complexer antwoord denkbaar, te beginnen met een discussie over de notie van een duurzame vrede. Als we de geschiedenis van de mensheid in ogeschouw nemen, is het verlangen naar duurzame vrede een fraaie utopie. Fraai en weinig realistisch. Utopische fantasieën kunnen heel inspirerend zijn maar ook levensgevaarlijk. De grote utopisten die een betere, duurzame samenleving voorstonden waren in de twintigste eeuw politieke leiders zoals Hitler, Mao en Pol Pot. Het nastreven van een utopie kan zulke heftige vormen aannemen dat men bereid is over lijken te gaan: iedere tegenstander van de betere wereld wordt uit de weg geruimd.

Duurzame vrede is een onrealistisch visioen, een mooie droom van een wereld zonder fundamentele tegenstellingen en zonder gewelddadige conflicten. Maar het samenleven van mensen gaat onvermijdelijk gepaard met (grote) conflicten die deels niet te voorkomen en niet op te lossen zijn. Hoewel veel tijd, energie, geld

en aandacht worden besteed aan programma's voor conflictpreventie en conflictoplossing zou het waarschijnlijk beter zijn wanneer de programma's gericht zouden zijn op het voorkomen van het escaleren van conflicten. Ook een betrekkelijk oppervlakkig conflict (een verschil van mening tijdens het familiediner) kan escaleren van dispuut naar destructie. Maar in zo'n situatie kan vaak het ophelderen van een misverstand of het corrigeren van een verkeerde interpretatie het conflict onder controle houden. Bij grote maatschappelijke conflicten (over levensbeschouwing, moraliteit, of godsdienst) is dat veel lastiger. Hier is het van het grootste belang om voortdurend een mogelijke escalatie naar vormen van fysieke en/of psychische geweldpleging in de gaten te houden (te monitoren) en tijdig in de openbaarheid te brengen.

Ik zou derhalve het streven naar een duurzame vrede willen vervangen door preventie van conflictescalatie. Bij een dergelijke herformulering zou het mijns inziens ook beter zijn het begrip 'haat' een minder prominente plek te geven. Er wordt op dit moment in de publieke discussie, onder meer door het strafproces tegen Geert

Wilders, veel aandacht gevraagd voor het thema haat. Echter het hebben van haatgevoelens en/of het aanzetten tot haat is weliswaar geen onbelangrijk thema, maar het is zeker niet de enige factor die een rol speelt in het al dan niet escaleren van conflicten. Als dat probleem in een bredere context wordt geplaatst, kan men zich bijvoorbeeld afvragen welke rol de openbare media spelen in dergelijke ontwikkelingen.

Het absolute eindpunt van de escalatie van grote maatschappelijke conflicten is de psychische en/of fysieke vernietiging van groepen mensen. Historische ervaringen (Nazi-Duitsland, Rwanda, de Balkan) laten zien dat aan dit eindpunt een spiraal van processen voorafgaat.

De escalatie begint steeds met een brede maatschappelijke bezorgdheid, verontrusting, angst en onzekerheid over de toekomst. Een belangrijke dimensie van de beginfase van het proces is dat veel mensen gaan verlangen naar een sterke leider. Deze benoemt de oorzaak van de angstgevoelens en wijst de zondebokken aan. Vervolgens verwacht men dat de leider duidelijk

Liever preventie van conflictescalatie dan streven naar duurzame vrede

maakt dat optreden tegen de zondebokken legitiem en noodzakelijk is. De volgende fase van het escalatieproces bestaat uit het uitsluiten van de beschuldigten. Zij die onze verontrusting en boosheid veroorzaken, horen er niet meer bij. We plaatsen hen buiten ons morele universum: voor hen gelden andere regels dan voor ons. We zeggen over die ‘anderen’ ontzettend veel

onaangename en meer beledigende dingen dan over de ‘onzen’. Vervolgens worden de anderen ervan beschuldigd dat zij ons bedreigen en dat de aanval de beste verdediging daartegen is. ‘Beschuldiging in spiegelbeeld’ kan dat worden genoemd en daarmee wordt ons handelen tegenover de anderen een vorm van legitieme zelfverdediging. Tenslotte raakt de escalatie definitief in de gevarezone wanneer de anderen niet langer als mens worden gedefinieerd maar ge-dehumaniseerd tot ongedierte, vergif, onkruid of kakkerlakken.

Om te voorkomen dat we net als in het verleden terecht komen in zo’n gevaarlijke escalatie, zou een systeem van vroegtijdige waarschuwing in het leven moeten worden geroepen. Ik pleit er voor dat een dergelijk systeem wordt geconstrueerd dat permanent het openbare debat volgt en analyseert. Moderne samenlevingen beschikken over voldoende methodologische kennis en ervaring om een dergelijk instrument te ontwikkelen. Zonder de hulp van gecompliceerde

strafprocessen kan daarmee aangetoond worden waar een samenleving zich op de escalatieschaal bevindt. Omdat het publieke forum vooral door de mas-

samedia wordt gevormd is het maatschappelijk belangrijk de massamedia voortdurend langs de meetlat van het escalatieproces te leggen. Niet om de informatievrijheid van de media in te perken, niet om tegen bepaalde deelnemers aan het openbare debat processen te voeren, maar om de samenleving te informeren over haar ontwikkeling naar een gevarezone waarin het

conflict onvermijdelijk wordt en niet langer beheersbaar zal zijn. Door het gebruik van een escalatiemeetlat kan nooit meer worden beweerd dat we ‘het’ niet hebben zien aankomen en dat we daarom dus niet medeverantwoordelijk zijn.

CEES J. HAMELINK is oud-hoogleraar Internationale communicatie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is initiatiefnemer van IMAS – International Media Alert System for the Prevention of Genocide.